

УДК 664.31(477)

Дяченко Людмила Едуардівна

*кандидат економічних наук, професор, Одеський державний економічний університет
завідувач кафедри Економіки, організації та обліку в АПК*

Дуранова Тетяна Анатоліївна

*аспірант, Одеський державний економічний університет
викладач кафедри Економіки, організації та обліку в АПК*

Стан та розвиток олійно-жирової промисловості України

У статті проведено аналіз і оцінку стану олійно-жирової промисловості України. Виявлено основні проблеми, які стримують розвиток олійно-жирових підприємств. Визначено умови формування сировинної бази. Надані рекомендації щодо підвищення ефективності діяльності підприємств олійно-жирової галузі.

Ключові слова: олійно-жирова промисловість, виробництво олії, сировинна база, урожайність, насіння соняшника.

Харчова промисловість є однією з найважливіших галузей промисловості України. Від рівня її розвитку, стабільності і функціонування залежить стан економіки та безпеки держави, рівень життя населення. Підприємства олійно-жирового комплексу входять до першої п'ятірки галузей харчової промисловості за обсягами виробництва.

Протягом останніх років олійно-жирова промисловість України перебуває на стадії піднесення. Але, незважаючи на це, є проблеми, які все ж стримують її розвиток. З метою підвищення ефективності виробництва олійно-жирових підприємств, перш за все, необхідно виявити питання, які мають відношення до подальшого розвитку олійно-жирового комплексу.

Вагомий внесок у дослідження сучасного стану й тенденцій розвитку олійно-жирової промисловості України, економічної ефективності виробництва продукції, взаємовідносин між виробниками сировини та переробними підприємствами, зробили такі вітчизняні вчені, як А.В. Блакита, С.М. Бойко, О.В. Бронін, О.Г. Волощук [8], Ю.В. Домашенко, І.В. Драган, В.І. Піддубний [1], С.В. Присяжнюк, Л.В. Старшинська, та ін.

Однак аналіз стану підприємств олійно-жирової промисловості та ефективне використання сировинного потенціалу на сучасному етапі розвитку економіки потребує додаткового висвітлення.

На сьогоднішній день в структурі харчування населення розвинених країн існує переорієнтація в споживанні рослинних жирів замість тваринних, крім того збільшується використання олії для технічних потреб (дизельного палива, миючих засобів, фарб тощо). Все це сприяє розвитку олійно-жирового виробництва в Україні, яке має великі перспективи у забезпеченні внутрішніх потреб та задоволенні попиту зовнішнього ринку.

Метою статті є надати оцінку та аналіз стану олійно-жирової промисловості України і, зокрема, Одеської області, визначення умов формування сировинної бази, розвитку виробництва олійно-жирової продукції, виявити основні проблеми розвитку олійно-жирової галузі та виявити оптимальні шляхи їх вирішення.

Сучасний олійно-жировий комплекс держави включає 32 великих спеціалізованих олійно-жирових підприємства та майже тисяча невеликих підприємств. Вони виготовляють різноманітну олію: нерафіновану, гідратовану, рафіновану, дезодоровану та не

дезодоровану та ін. За даними асоціації «Укроліяпром» сумарна потужність олійно-жирових підприємств перевищує 10 млн. тонн переробки насіння соняшнику в рік.

За відносно короткий період олійно-жировий комплекс України значно відновив і збільшив свій виробничий потенціал. На підприємствах впроваджуються новітні технології, підвищується якість та оновлюється асортимент продукції.

Значний попит на олійно-жирову продукцію України викликало надходження інвестицій у олійно-жирову галузь. Було побудовано нові заводи у Дніпропетровській, Кіровоградській, Донецькій, Запорізькій та Миколаївській областях з переробки олійно-жирової сировини. Значну частину підприємств було реконструйовано [1].

Протягом 2009 року тільки в Одеському регіоні введені в дію:

- друга черга ЗАТ «Іллічівський олійножировий комбінат» загальною потужністю 1,5 тис. тонн на добу;
- ТОВ «Українська Чорноморська індустрія» з переробки соняшникової та соєвої олій потужністю переробки за добу 1,5 тис. тонн соняшнику та 2,0 тис. тонн сої;
- цех з випуску рослинних олій на ТОВ «Біойл Універсал Україна», потужністю 200-250 тонн олії за добу [2].

Усі олійноекстракційні заводи України орієнтовані не лише на переробку насіння соняшнику, але й на насіння рапсу та сої. З 2007 р. в Україні діє виробництво з переробки сирової пальмової олії (м. Южне, Одеська обл.). Виробнича потужність з переробки сирової пальмової олії складає 1500 тонн на добу. Отримана з сирової пальмової олії продукція реалізується як в Україні, так і в ближньому й далекому зарубіжжі для використання у виробництві маргарину, кондитерської, хлібопекарської продукції.

Сучасний стан олійно-жирової промисловості України характеризується тим, що вона за короткий строк інтегрована в світовий ринок, враховуючи, що лише 20% виробленої рослинної олії споживається в Україні, а решта йде на експорт. При цьому, у цілому на одного мешканця України споживання рослинних олій у 2009 р., за даними Держкомстату України, склало 15,4 кг, що відповідає середньоєвропейському рівню споживання рослинних олій і перевищує раціональну норму споживання, яка складає 13,0 кг на рік [3].

На рис. 1 представлено динаміку виробництва олії соняшникової нерафінованої по Україні і Одеській області [2, 4].

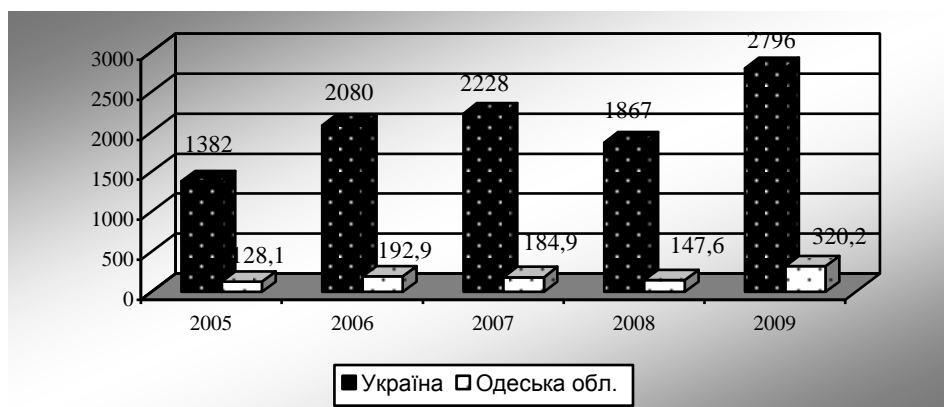

Рис. 1 Динаміка виробництва олії соняшникової нерафінованої в Україні та в Одеській області за 2005-2009 роки

Спостерігається позитивна динаміка виробництва олії соняшникової як в Україні, так і в Одеській області. Якщо у 2005 році виробництво олії становило 1382 тис. т, то в 2009 році – 2796 тис.т., що вище на 102,3%. Така сама динаміка спостерігається і в Одеській області. Так, у 2009 році виробництво олії в порівнянні з 2005 роком збільшилось в 2,5 раза.

Відомо, що після того, як Україна ввела на насіння соняшнику експортне мито, перевагу здобули внутрішні переробники - вони почали нарощувати потужності й збільшувати свою присутність на зовнішніх ринках соняшникової олії. Відбулось заміщення експорту сировини експортом готової продукції олійно-жирової галузі.

У 2009/2010 маркетинговому році Україна поставила на світовий ринок 2,5 млн. тонн соняшникової олії, що становить 60% усього світового експорту. Українська олія експортувалася в 64 країни світу. Основними ж покупцями української олії стали Індія, Єгипет, Алжир і країни ЄС [5].

За даними асоціації "Укроліяпром" за 2010 календарний рік потужності з переробки соняшнику в Україні збільшилися приблизно на 1 млн. тонн і на 1 січня 2011 р. склали 10,3 млн. тонн. Відповідно потужностям, які існують в Україні, можна виробити близько 4,5 тонн масла, проте вони використовуються всього на 70 %.

На рис. 2 показана частка виробництва олії соняшникової найбільш потужними виробниками України за 2009/2010 МР.

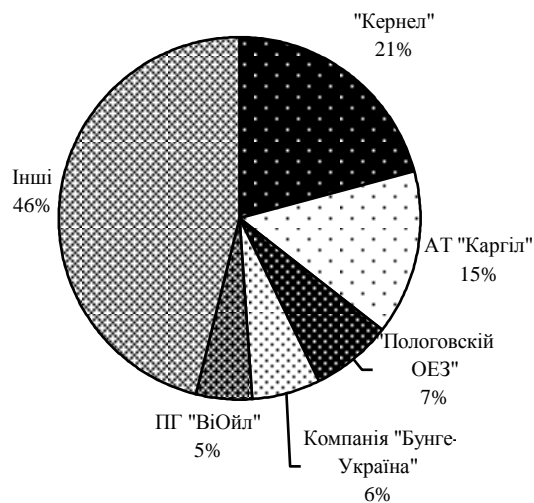

Рис.2 Структура виробництва олії соняшникової потужними виробниками України за 2009/2010 МР

Першу позицію зайняла українська компанія „Кернел Груп”, яка виробила за 2009/2010 МР 603,2 тис. тонн олії соняшникової нерафінованої. Другу та четверту позиції зайняли транснаціональні компанії (АТ „Каргіл” та «Бунге-Україна»). Ці компанії мають значні конкурентні переваги перед українськими компаніями, бо в них є ресурс материнської компанії та їм легко, формувати довгострокові запаси, а також є доступ до кредитів у західних банках.

Однією із проблем, яка стримує розвиток олійно-жирових підприємств України є недолік кредитних ресурсів. Особливо це стосується періоду формування великих обсягів сировини для забезпечення безперебійної роботи. Підприємства працюють на давальницькій сировині через дефіцит обігових коштів для придбання власної сировини.

Найбільші сумарні виробничі потужності має компанія „Кернел”, що становить 1495 тис. тонн переробки насіння в рік. Зміщення позицій „Кернела” відбулося завдяки покупці у 2010 році контрольного пакета акцій компанії „Олсідз-Україна” (ВАТ „Кіровоградолія”, ТОВ „Екотранс”). Компанія „Кернел” є однією з провідних вертикально інтегрованих компаній в Україні, лідером українського ринку соняшникової олії, одним з найбільших експортерів соняшникової олії. Тільки за 2009/2010 МР компанією було експортовано 575 тис. тонн соняшникової нерафінованої олії. До „Кернел” входить Полтавський олійноекстракційний завод, Приколотнянський і Волчанський ОЕЗ, виробниче підприємство ВАТ „Кіровоградолія”, ТОВ „Екотранс”.

Стабільність роботи підприємств олійно-жирової промисловості залежить від забезпечення підприємств сировиною (табл. 1) [6].

Таблиця 1- Виробництво насіння соняшнику в сільгосп підприємствах України*

Показники	Роки								
	1990	1995	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Посівна площа, тис. га	1636	2020	2943	3743	3964	3604	4306	4232	4572
У % до 1990 р.	100	123,47	179,89	228,79	242,30	220,29	263,20	258,68	279,46
Зібрана площа, тис. га	1626,3	2007,6	2841,6	3689,1	3911,7	3411,4	4279,5	4193	4525,6
У % до 1990 р.	100	123,4	174,7	226,8	240,5	209,8	263,1	257,8	278,3
Валовий збір, тис. т	2570,8	2859,9	3457,4	4706,1	5324,3	4174,4	6526,2	6364	6772
У % до 1990 р.	100	111,2	134,5	183,1	207,1	162,4	253,8	247,5	263,3
Урожайність, ц/га	15,8	14,2	12,2	12,8	13,6	12,2	15,3	15,2	15,0
У % до 1990 р.	100	89,9	77,2	81	86	77,2	97	96	95

*Розраховано за даними Головного управління статистики України

Валовий збір насіння соняшнику формується під впливом двох факторів, а саме: розміру посівних площ та урожайності.

Як свідчать дані табл. 1, виробництво насіння соняшнику в Україні у 2010 році сільгосп підприємствами збільшилось порівняно з 1990 р. на 163 % і склало приблизно 6,8 млн. тонн, що зумовлено збільшенням площ збирання на 2899,3 тис. га, або на 178,3%.

Урожайність соняшнику впродовж останніх 20 років в Україні коливається в середньому від 9 до 16 ц/га. Рекордна низька урожайність спостерігалась у 2001 р. та у 2004 р. під впливом погодних умов і складала 9,4 ц/га та 8,9 ц/га відповідно. У 1990 р. урожайність соняшнику була найвищою і складала 15,8 ц/га, це на 5 % вище порівняно з 2010 роком. До того ж, середня урожайність цієї культури в Аргентині – 17,0 ц/га, у країнах ЄС – 16,8 ц/га.

Вітчизняними вченими було виведено нові високопродуктивні гібриди насіння соняшника: Еней, Красень, Кий, Світоч, Харківський 58, Огляд та ін., врожайність яких може досягати 40 ц/га.

На сьогодні соняшник – одна з найприбутковіших культур в аграрному виробництві України. У зв'язку з високим попитом на насіння соняшника і рівнем рентабельності цієї культури відбулося значне розширення посівних площ. За даними Держкомстату, в 2010 році було засіяно 4,5 млн га соняшнику, хоча науково обґрунтований рівень посівних площ соняшнику в Україні перебуває в межах 2,0-2,5 млн га. З наукової точки зору потрібно зменшувати частку посівних площ, водночас не знижуючи частку валового збору культури, що можливо лише за умови підвищення врожайності [7].

Також, слід відмітити, що порушення науково-обґрунтованих оптимальних площ посіву соняшнику і значне перевантаження сівозмін цією культурою призвело до поширення інтенсивності розвитку хвороб і шкідників, зниженню родючості ґрунтів тощо. Тому Кабінетом Міністрів України було прийнято постанову „Про затвердження нормативів оптимального співвідношення культур у сівозмінах в різних природно-сільськогосподарських регіонах” від 11.02.2010 № 164. Згідно з цим документом періодичність вирощування соняшнику на одному і тому самому полі повинна становити не менше ніж через 7 років.

На сучасному етапі прями зв'язки між виробниками олійних культур і підприємствами олійно-жирової галузі розвинені дуже слабко. За даними Держкомстату України за 2005-2009 роки питома вага продажу насіння олійних культур безпосередньо переробним підприємствам не перевищувала 5%. Невисокою є й питома вага реалізації цього насіння сільськогосподарськими підприємствами на ринку, однак і вона має тенденцію до скорочення. Так, у 2005 році частка реалізації насіння соняшника на ринку складала 11,3%, а у 2009 році всього 5,8%.

Основну частку насіння соняшникового (а це 88,6% у 2009 р.) сільськогосподарські підприємства реалізують за іншими каналами, зокрема зернотрейдерам, які виступають посередниками в цьому процесі. В окремі роки ці зернотрейдери вивозили значні обсяги цього насіння за кордон, обмежуючи сировинну базу українських товаровиробників [8].

Порівняно з іншими країнами Україна має унікальні природно-кліматичні умови, що дозволяють вирощувати насіння соняшника практично на всій території (крім Волинської, Львівської та Рівненської областей). За вмістом олії та урожайністю соняшник належить до найпродуктивніших олійних культур. Вміст олії в насінні соняшника становить 47-52%, а в ядрі 65-67%, а вихід олії при переробці на заводах становить майже 47%.

У табл. 2 розглянуто питому вагу розвинених областей України у валовому зборі соняшнику та обсязі виробництва олії соняшникової нерафінованої.

Таблиця 2 - Виробництво насіння соняшника та соняшникової олії нерафінованої за областями України за 2009 рік*

Області України	Показники			
	Валовий збір насіння соняшника		Виробництво олії	
	тис. тонн	питома вага у (%)	тис. тонн	питома вага у (%)
Дніпропетровська	828,5	13,0	202,5	7,2
Запорізька	764,5	12,0	370,3	13,2
Кіровоградська	717,2	11,3	309,3	11,1
Донецька	677,4	10,6	414,2	14,8
Харківська	618,5	9,7	335,1	12,0
Миколаївська	553,1	8,7	69,1	2,5
Полтавська	483,9	7,6	128,0	4,6
Луганська	417,1	6,6	113,8	4,0
Черкаська	306,5	4,8	20,0	0,7
Херсонська	239,6	3,7	197,7	7,0
Одеська	230,8	3,6	320,2	11,5
Вінницька	222,9	3,5	106,8	3,8
Інші	304	4,8	209	7,5
Всього	6364	100	2796	100

*Розраховано за даними Головного управління статистики України

Так, в окремих областях України сировинне забезпечення виробництва олії соняшникової використовують не в повному обсязі. У Дніпропетровській області, де зосереджено 13,0% валового збору соняшнику, виробляється тільки 7,2% олії соняшникової; у Миколаївській області ці показники становлять відповідно 8,7% і 2,5%; у Полтавській області – 7,6% і 4,6%; у Луганській області – 6,6% і 4,0%; Черкаській області – 4,8% і 0,7%.

Але в окремих регіонах підприємства внаслідок нестачі ресурсів для виробництва соняшникової олії напроти вимушені завозити сировину із інших областей України. Це стосується Донецької, Харківської, Херсонської та Одеської областей.

Лише в Запорізькій, Кіровоградській та Вінницькій областях спостерігається відносна збалансованість питомої ваги у валовому зборі соняшника та виробництві соняшникової олії.

Таким чином, підприємства олійно-жирової промисловості як України в цілому, так і, зокрема, Одеської області продовжують збільшувати обсяги виробництва соняшникової олії. Вони нарощують виробничі потужності, модернізують устаткування та покращують якість продукції. Тим не менш виробничі потужності олійно-жирових підприємств не достатньо завантажені через відставання темпів обсягів виробництва насіння соняшника.

На сьогоднішній день Україна має потенціал до зростання виробництва насіння соняшника (за рахунок врожайності). Саме висока врожайність та якість насіння соняшнику є основними факторами, що сприяють підвищенню ефективності олійно-жирового комплексу України. Підвищення врожайності соняшника можливо за рахунок

дотримання агротехнічних норм процесу виробництва насіння соняшника, застосування високопродуктивних сортів і гібридів, внесення добрив та застосування хімічних засобів для боротьби з бур'янами, хворобами та шкідниками, оптимального співвідношенні культур у сівозміні.

Необхідно переглянути канали реалізації насіння соняшника та створити більш сприятливі умови для сільськогосподарських виробників, що дало б змогу збільшити обсяги доставки сировини та обсяги її переробки на відповідних підприємствах.

1. Піддубний В. І. Олійно-жирова галузь добре годує не всіх / В. І. Піддубний // Фондовый рынок. – 2009. - № 22. – с.32 - 36.
2. Статистичний збірник « Харчова промисловість Одеської області»/ За редакцією Л. Е. Котвицької. – О.: 2010. – 65 с.
3. Пояснювальна записка « Звіт про стан продовольчої безпеки України у 2009 році» [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://me.kmu.gov.ua/file/link/149977/file/Z...>
4. Статистичний щорічник України за 2009 р / За редакцією О. Г. Осауленка. – К.: Консультант, 2010. – 576 с.
5. Україна – лідер по експорту подсолнечного масла [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.ubr.ua/market>
6. Сільське господарство: Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
7. Якісний соняшник – шлях до прибутку // Пропозиція. – 2011. - № 1. - с.3.
8. Волощук О. Г. Особливості та умови формування економічної ефективності виробництва продукції підприємств олійно-жирової промисловості / О.Г. Волощук // Інвестиції: практика та досвід. – 2009. - № 10. с.53 – 56.

В статті проведено аналіз і оцінку стану масложирової промисловості України. Виявлені основні проблеми, сдерживающие розвиток масложирових підприємств. Определены условия формирования сырьевой базы. Даны рекомендации относительно повышения эффективности деятельности предприятий масложировой отрасли.

The article analyzes and assessment of oil-fat industry of Ukraine. The basic problems constraining the development of oil-fat companies. The conditions for the formation of raw materials. The recommendations for improving the efficiency of enterprises of oil-fat industry.

Відомості про автора

1. Дяченко Людмила Едуардівна
2. Одеський Державний Економічний Університет
3. завідувач кафедри Економіки, організації та обліку в АПК
4. кандидат економічних наук
5. професор
6. м. Одеса, вул. Успенська 91, ауд. 301
7. 725-21-24
8. м. Одеса, вул. Успенська 91, ауд. 301
9. 725-21-24
10. ooo.apk@oseu.edu.ua

1. Дуранова Тетяна Анатоліївна
2. Одеський Державний Економічний Університет
3. викладач кафедри Економіки, організації та обліку в АПК
4. не має
5. аспірант
6. м. Одеса, вул. Успенська 91, ауд. 301
7. 725-21-24
8. м. Одеса, вул. Успенська 91, ауд. 301
9. 067-981-12-82
10. eoovapk@rambler.ru